

Дністрові кручі

Юрій Федькович

Повість з руського народного життя на Буковині

1

Мого неня убили на війні, (оповідає бувало Настя Кліщиха), мама з туги та нужди скоро відтак померла, а я лишилась круглов спротов при одній старій бабусі, мого неня покойного вуйні отсе. А як і бабусю поховали, тогди взяла мене стара Оманиха до себе, що б то, як вона казувала, її Марусі не скучно було. Там я і зросла, як у мами свої рідної, бо Оманиха праведна була жена, що навіть і ворогові кривди не зробить, не то ще мені, бідній сироті.

Не такий же був Максим Оман, її чоловік. Багатий-пребагатий і не скупий, і ніякому кривди не любив зробити, але такий то вже яросливий, та лютий, та грізний та завзятий, та упертий, що у нас бувало як на цвинтарі тихо, коли він дома. Він матбути з роду таки й не сміявся, а бесіди тільки з нього і чути було, що я бувало більше за одну годину налепечу, як він за цілий рік наговорить. А як бувало що заговорить, то неначе раптовий грім ударить, а відтак знов тихо як на цвинтарі.

Старі люди казували, що він був замолоду коло одного дуже великого пана за першого стрільця. А як він раз на великім полюванні свого пана від смерті вирятував, тогди его пан не тільки що великим маєтком надарив, але ще і двір ему такий великий та гарний казав збудувати, що такого і у деякого дідича матбути не було. Для того ж матбути і кохався він так в тім стрілецтві, а люди славили, що він з свого коротенького креса найменшу пташиночку кулькою на лету застрілить. Та і кресів же тих висіло у нього в світлиці по стінах!... про інші стрілецькі снаряди навіть і не згадувати!...

А та стара Оманиха, бліда-бліда як той ярий віск, ходить бувало по господі як той дух на покуті, як та свята великомучениця-многострадальниця. Тільки в ній і життя було, що та її Маруся, та її дочка-одиначка, над котров вона розпадалася як та птиця-мати. Мені здається, що як би була умерла, то вона би була казала з нею в одну яму живцем поховатися, так то вже над нев розпадалася. За то ю матбути Оман так і поважав, хоть лиш по-своєму, а все таки дуже ю жалувал. Не спостигне бувало занедужати (а вона слабовита собі була) – так зараз повна хата і знахарок, і примовниць, і лікарок, і чернівських або заліщицьких докторів, і садигурських жидів-цируликів коло неї вродиться, а то все за его приказом.

А та її одиначка Маруся – Господи, що красна-красна була!... така таки красна, що такої матбути і у самого цісаря нема!... Чи в будень, чи в неділю – ходить бувало як та райська пташка убрана – пави на ній ряхтя, шовки лоліють, золото капає, а на личко така такий собі хороша, як та рожка на весні, коли скупана ранішною росой, на сонечку красується. А як бувало заговорить, то неначе ластівочка защебече, або ангел в срібні дзвіночки задзвонить!... Нікому би було навіть і не снилося, що се того Омана дочка, що на его двір навіть і воробці боялися приступити, не то що.

А Маруся полюбила одного парубка, такий з нашого села, Тимофій Соболю звався. Господи, що 'го дуже полюбила!... Але ж бо се був і парубок з себе!... як той павич!... як той архангел з мечем, що в церкві, намальований!... Та що з того, коли з бідного роду був, з дуже бідного, з такого бідного, що не важився навіть до Марусі і заговорити, не то що. Аж як его до війська відобрали, а відтак скоро і покликали, аж тогди він відважився перескочити в сад, де Маруся того вечера зо мнов проходила, та й каже до неї:

- Марусю! я завтра йду! Ти нічо не кажеш?

Вона тогди заплакала ревне-ревне, спершись мені на плече.

- Ти мене любиш, Марусю? - питає він по хвилі, сплакавши і собі.

- Хіба ти не знаєш?... Чого ж мені ще сего жалю завдавати!...

- Ти будеш моя, Марусю! моя! присягаю місяцеві і от тим там зорям ясним, що над нами! - крикнув Тимофій, здохмивши праву руку мов до присяги.

- А мій неню... - промовила Маруся, неначе з гробу.

- О... я его знаю, того прегордого багатиря, що навіть і Богом не питає!... Але що він годен против вірної любви? против такої любви, як моя Марусю? Дністер наш глибокий і широкий; а годен він що против Хрестаревої скали? Так твій неню нас не розлучить, лиш любви мене вірно, моя дівчино!...

- Ти ж ідеш до війська, - каже Маруся, утихомирившись трохи.

- Аби і за море, аби і у край світа, - промовив Тимофій, як у дзвін ударив, - все мені лиш ти одна на думці будеш, лиш ти одна у моїм серці красуватимешся, а поручкою най тобі буде отсей перстень з чистого срібла, що тобі 'го враз з моїм словом і моїм серцем на рожевий твій пальчик закладаю, яко моїй від Бога самого судженій закладаю!...

- О, Тимофію мій!..., - промовила Маруся, трохи не зомлівши.

- Марусечко моя єдина!... Та як же? аби я від тебе так пішов? не взявши з собою хоть одну квіточку на пам'ятку?...

Як вона єму подала шовкову, золотом вишивану ширинку із-за пояса, як вони обнялись, поцілувались, плакали, присягались, прощались... сего вже не скажу, бо в хаті щось рипнуло, і ми мусіли розходитись.

Одного пополудню сидимо собі обі з Марусев у великій світлиці, тай мовчимо. Маруся вишиває сухозолотом тонку-тонесеньку ширинку, а я пряду у запічку. Нарешті і кажу я:

- Що то тепер наш бідний Тимофій робить...

- О Мати Пречиста!.. - зітхнула Маруся важко, тай глянула на образи.

- Щоб хоть коли написав... - кажу я.

- До кого ж напише сердешний? До мене предсі ні, бо неню би...

- Що мені на гадку впало, Марусю...

- Знов матбути щось мудрого! - каже Маруся осміхнувшись.

- Я лиш те думаю, що якби прийшло твоєму неневи на гадку, сего літа або сих

м'ясниць тебе подружити...

- Ти що отсе, Насте?! - аж стрепенулась бідна дівчина, а то так, що їй аж шиття з рук упало, - хіба неню має коли про моє віддавання думати!...

- Се мені лиш так на гадку впало, - кажу я, - не гнівайся, Марусю!

- Та бо хто ж видів таке говорити!... - каже Маруся. - Я хоть би... то ти думаєш, що я би свого Тимофія...

Та й не доказала сердешна, бо стара Оманиха убігла задихана у світлицю:

- У кімнату, дівки! - старости йдуть!

А Маруся як стояла, так старій у ноги

- Мамо! матіночко моя ріднесенька! не тратьте мене! не дайте мені пропасти...

- Доню, доню, - каже Оманиха поважно, - корись твоєму отцеві! таж его натуру знаєш, не від сьогодні знаєш. Або може думаєш, що ему тяжко перший-ліпший кріс з клинка вхопити, та свою, твою і мою душу на мглі ока занапастити? Доню, доню! не зроби мені того!!! А тепер іди, іди, дитино моя нещаслива, та злагодься, та на Бога святого уповай, може він милосердний все ще ласков своєв небеснов перемінить! Насте! ти дівчина розумна, іди з Марусев та розваж ю при лихій годині! Ти знаєш, що ти у мене не наймичков, а ріднов дитинов була: віддячуй мені тепер! Ідіть! ідіть, любі, щоб вас у хаті не застали, бо так не годиться! Насте!...

От я взяла Марусю попід силу, тай повела мов неживу у комнату.

Тогож вечера Марусю і заручили...

4

Не вірила я ніколи в чуда, аж на Марусиних заручинах довелось і мені чуда видіти, і то не одно, але аж двоє нараз!...

Перше те, що Маруся зовсім як обмінена стала: і смієся, і жартує, і коло Омана ластится, і з Оманихов по світлиці гуляє, а то так, що аж Оман дивувався, та неначе то ніби зовсім подобрів.

- Таже я знав, - каже, - що ти моя Маруся розумна! - за тото ж тобі позволю, щоб ти і твою Настю з собов взяла, аби тобі з разу не скучно було. - А ти підеш, Насте?

- І в пекло, бадічку, як ви скажете, - відповіла я, цілуючи его в руку.

- Но, но, - каже Оман, - не журись, немого, ми і за тебе не забудемо!

Хіба се не чудо було?

А друге чудо?...

Але най уперед розкажу, за кого Марусю заручили.

У нашім селі був двірник-удовець, Петро Кліщук звався, чоловік багатий, крепкий, у середних літах, не поганий, але трохи собі, як то кажуть, каліка на голов.

От же сему як і вроїлось з пребагатим Оманом посвататись, то доти не давав 'му супокою, аж доки сей нарешті не пристав. І не трудне му було діло з Оманом, бо Оман его любив й поважав, а то за те матбути, що Кліщук був чесний чоловік, котрий бувало на свою славу дує, як на дорогий камінь, щоб і запороха на ню не впала, не то що.

А у Кліщука був лиш один син, Никифор звався, парубок хороший прехороший, веселий, жартівливий, а при тім такий то вже собі хитрий, та розумний, що его навіть і

жиди боялись, не то що, бо як стане тобі бувало словами мастити, та харамана пускати, то тобі навіть і самого рабіна в дурні пошіє. А як прийшов і він на заручини, а гості – уже такий гарно накрохмалені – стали кожде своїй галакати, тогди я і кивнула на нього, та й кажу:

– Як думаєте, Никифірку? – що буде з сих заручин?

– Те, що ти сама схочеш, Насте! – каже він моргнувши на мене хитро.

– Я?! Ох, Боже мій світе!... таже я би за Марусю і душу свою дала!...

– Дай мені лиш твоє серденько, і то не даром, але у переміну за моє! бо я тебе люблю, Насте!...

– "Никифоре!...

– Не чванься, Насте, але подай мені білу свою ручку, бо й ти мене любиш, се я давно знаю! А за Марусю не журись: Маруся під моєв опіков!

– А Тимофій?

– Тимофій мій побратим, однако як брат рідний. Се мені вдалось Маруси шепнути до уха, як у комнаті прибиралась, а ти побігла була чогось до старої у комору.

– І як же ти думаєш се зробити?

– Се вже моя жура, Насте! Лиш тільки тобі скажу, що як прийде мій післанець з розказом до вас, тогди робіть усе так, як він вам казатиме.

– А той післанець хто буде?

– Баба Гапа, що у нас тепер доматарує. Хіба не рицар з себе?

Я зареготалась, він мене стиснув, поцілував тай подівсь межи гості, а я думала, що мене ангелі по воздухах носять!... Се було друге чудо. А чудотворець хто?...

5

Се діялось зараз по зелених святах, а на Петра мало бути весілля, так оба свати собі урадили. Тим часом баба Гапа трохи не щоднини до нас прибігала, нібито дещо порадитись, або чого там позичити, або таки так відвідати. А чудата се баба собі у страху була, неначе та сатона!... що страшна, що суха, рот від одного уха до другого як у ворони, одно плече і один клуб вищий від другого, очі каправі, зуби як граблі, ноги довгі-предовгі, як у бузька, а то так, що як крок ступить, то тобі треба три; а як собі ще бувало гирбу на короткім цибусі закурить, та на голову турецький фес убере, то вже тобі і три ночі ме снитись, не то що.

А як бувало до нас прибіжить, то неначе то фуркало увезде шатнеться; і в хаті їй повно, і в світлиці, і в коморі, і межи курми, і межи качками, лиш межи трюхи боялась, бо старий індик якраз з неї фес ухопив, то ми всіма ледве відоймили. А як улетить бувало в хату, то вже і на старій Оманисі ручник поправляє, і на Маруси коралі перев'язує, і мене кулаком штовхне, і з котом цілується, і таке залопотить, що хата жужмом піде, а Оманиха або в огород утече, або до пасіки піде, або де нібудь, аби лиш від біди спастись.

Так вона і одної суботи до нас прилетіла як сорока, а скоро Оманиха вийшла з хати, так вона зараз до Марусі в ухо:

– Тимофій вийшов!

Маруся так і стрепенулась!...

- І де ж він? - питає.

- За Хрестарем коло дністрової кручі тебе завтра по полудню дождатиме; - завтра ж неділя, отже випросись у старої, та прийди туди з Настев. А хоть стара би і не пустила, а ти однак прийди, бо він тебе буде ждати!

На се увійшла Оманиха в хату, а Гапа зараз до неї так і прискипалась:

- Голубко, любко, зазулько! які ж то вже ягоди зродили під Хрестарем!... як волоські горіхи!...

- Я їх ще сего літа і не виділа... - каже Оманиха, а Маруся зараз похопила:

- Я мамо, піду завтра пополудню з Настев, тай наберемо! Добре, мамо?

- А я ж бороню? - каже Оманиха, - лиш аби вас не покортіло купатись, бо хрестареві кручі погані безодні, вже не одного чоловіка приссали до дна, що і нині пощоку з нього нема. А ті потопленики, кажуть, чатують на живі люди, аби їх у своє товариство загорнути!...

- Та цур їм! - кажу я, - хіба ми не купаємось що днини у нашій млинівці, аби нас мало у погані кручі кортіти?

- Вода свою жертву править, - каже далі Оманиха, - та аби вас также не кортіло на той Хрестарь лізти, бо то скала погана, непевна, головна, нависла над самов кручев Дністра, неначе то вона хоче кожної хвильки у безодне плесо штрикати!...

- Най собі штрикає здорова, - кажу я, - а нам до неї яке діло? От погуляємо собі годинку, наберемо ягід, тай з-загоді домів!

- А знаєте, діти, - проводить Оманиха далі, - по чому ту жасну скалу Хрестарем назвали? По тих хрестах без рахуби, що люди по шпильях та маковицях понакладали. Бо бувало, як хто у кручах утоне, то люди зараз і хрест святий на яким там нібудь шпилі поставлять. Нарешті не стало вже де і хрести класти, - отже і залишили тоту установу, хоть опісля того хто знає кілька там ще душ потонуло!... Вічная їм пам'ять!...

- Без похорону!... - жалує Маруся.

- Без труни і без ями!... - каже Оманиха, утираючи сльози, - бо з-під дна кручі ніхто ще і кісточки їх не добув!...

На се надійшов старий Оман; усе втихло, навіть Гапа не крутилась багато, але - моргнувши на Марусю - повіялась домів.

6

Доки се у Омановій хаті діялось, то у Кліщуковій інші речі велись, зовсім інші. Старий Кліщ сидить собі кінець стола та люльку курить, а Никифор на припічку невід лагодить, тай сам до себе усміхається.

- Гм, - каже Кліщ по хвилі, витриваючи попіл з люльки, - Тимофій Соболев вийшов сьогодні на вісім день на урльоп. А гарний хлопак з нього вибравсь, ніщо й казати. Міг би мені за дружбу бути!

- Маруся би ані раз не гнівалась! - каже Никифор сміючись.

- Якто Маруся?! - крикнув Кліщ з офуком. - Хіба Соболев до неї яке діло має?!

- То ви не знаєте, що вони обоє уже давно кохаються?! Ха, ха, ха!... Гарний з вас

двірник, коли і те не знаєте, що вже і воробці по стріхах цвірінькають! Ха, ха, ха!...

- Брешеш, шибенику!!! - крикнув Кліщ, скочивши з лави як опарений, - се неправда!!!

- Най буде про мене і неправда, а мені що до того? Але я що знаю - то знаю!...

- А ти ж мені чому се давно не сказав, повішеннику ти один, нічо доброго?! Таже ти знав, що я Марусю хочу брати!

- Абож ви мене питали, як 'сте до Марусі у старости ішли? А я собі так думав: мій неньо уже старий, приношений, може ему і до ладу буде, як буде кому з боку молоду жінку розважати. Ха, ха, ха!...

- Доводу, гицлю ти один непотрібний, або ти зараз шию вкручу як воробцеві!!! Доведи!!!

- А як вам доведу, що тогди буде?

- Тогди най Оман свою пишну донечку для жовнір тримає, а не мій світ нев в'яже, мій, того Петра Кліща, що на его славу ще й запороха змази не впала!...

- Тепер ви і справді, говорите, як Петро Кліщ, той Петро Кліщ, що і з офіцером би за честь не мінявся! Але чи сему лиш правда буде?

- Коли неправда, то мя убий довбнев, як того пса скаженого!!! - каже Кліщ, здоймивши обі руці як до присяги д' горі.

- Тож ідіть завтра зараз по обіді на Хрестареву скалу, тай там сховайтесь, але так, аби вас ніхто не видів. Там ждіть, хотьби і до вечера! А коли не найдете так, як я вам казав, - тогди даю вам волю, зо мнов робити що хотіти, про мене і з Хрестаря мене стрімголов у Дністрові кручі трутити!...

- О!!!... - аж зарув старий Кліщ, неначе той тур роз'юшений. - Але і Оман мусить зо мнов, аби відтак старий псисько не казав, що я на его доньку нападсть кладу!...

А се сказавши, ухопив кучму з клинка тай пустивсь у двері, авжеж до Омана бігчи.

- Стійте, неню!!! - каже Никифор, зупиняючи старого, - ви що се хочете робити?! То ви думаєте, що Оман аж до завтра до пополудню стерпить, та зараз такого галасу дома не наробить, що Марусі не до сходу з Тимофієм буде?

- Але що ж мені робити? - питає Кліщ заклопотаний.

- Ждіть аж до завтра пополудню, доки Маруся на прохід вибереться, а тогди аж кличте Омана, та ідіть з ним манівцями, щоб вас ніхто не видів, на Хрестареву скалу.

- Твоя правда, сину, - каже Кліщ, шпуривши шапков у кут, а сам тевкнувшись на лаву кінець стола.

Никифор узяв капелюх, та й вийшов нишком з хати, усміхаючись хитро як той лис, коли ему мудре яке діло вдалось.

Ціла Божа неділенька була тиха, та ясна, та красна, та тепла, звичайно як то оперед Івана. Отже ж ми зараз таки по обіді зібрались з Марусею тай пішли до Хрестарової кручі. А той Хрестарь стоїт собі великий та жасний, та над Дністер похилився, а під ним запінене чорне плесо так ся і крутить!... аж страшно якось дивитись!... Але берег красний, цвітний, зелений; нешироким лугом стоїть по яворові

по березі, по дубові, а поуз луга тягнеться густа діброва, як та рута зелена. О, красне ж оно, красне, то дністрове побережжя!... аби лиш не той жасний Хрестарь, та не та чорна круча!...

- Ти щось не весела, Марусю? - кажу я.

- Мені важко, Насте! дуже важко!...

- Та чогож, Марусечко? Зараз предсі побачиш твого Тимофія...

- Мій Тимофій!... милий мій Тимофій! - защебетала Маруся мов той соловейко в тузі, - а може баба брехала: може він...

- Не брехала, моє ти золото! - обізвався з-за явора, і в хвилику горнулась Маруся до свого Тимофія.

А він так ю і голубить...

- О, Марусенько! моє ти серденько, нас ніхто вже не розлучить на сім світі!...

- А може і розлучить!!! гукнуло з найвищої маковиці Хрестаревої скали.

Ми глип - а се стоїть Оман з ручницею, а коло нього Кліщ, оба жасні та черлені як два настоящі кати.

- Пріч від нерозумної дівчини!!! - ревкнув Оман далі, неначе той дикий звір, що аж луна по діброві розляглась.

- Нас двоїх і смерть не розлучить, не то ще ти, нерозумний діду! - відповів Тимофій згорда, горнучи зомлілу Марусю до себе.

- Бух!!! Бух!!! - грянуло двічі з Оманового креса.

Тимофієва військова шапка, прошита двома кулями, бризла далеко. Никифор вибіг без капелюха з діброви, та обзирає товариша, чи 'го яка куля не трафила. Тимофій і я припали коло безталанної Марусі, що неначе мертва на траві лежала.

Оман набиває у друге свій карабін. А тут нараз: шу-гурrrrrr!!!... Круча заревіла, фалі з шумом бризли д' горі, що аж нас зросили, а цілий той бік Хрестаревої скали, що Оман з Кліщем на ній стояв, пропав з ними обома у чорнім плесі Дністра, а пропав без вісті, до сьогоднішньої днини!

8

На другий день три панотці, як три голуби сиві, правили панахиду над Хрестаревов кручев, правили похорон, правили парастас, - без труни і без ями, як то у пісні співають.

Стара Оманиха давала порядок, усе спокійна, усе бліда, як той ярій віск, усе тиха, як та великомучениця. Народ стояв доокола кручі, та плакав собі нишком, але ревне. Маруся лежала у гарячці, я ю обходила. Никифор сидів коло хорого Тимофія, та плакав на свій нерозсудок: бо се він і по Тимофія писав, і бабу Гапу до Марусі посилав, і Кліща з Оманом назирці натроюдив.

Але він се зовсім інакше думав, а інакше сталось; бо він так думав: як старий Кліщ узрить, що Маруся з Тимофієм любить, то - яко чесний чоловік - зовсім її зречеться, а старий Оман - чи по волі чи по неволі - буде мусів Марусю за Тимофія дати. А тим часом...

О, родичі ви, родичі, що вас Бог обдарив діточками, не розлучайте з милої пари тих,

що вірне кохаються, аби і вас Божий гнів не трутив за кару у яку кручу, хоть не у дністрову, то в іншу яку, бо у Нього, Святого, єсть їх много!...

А у рік? Знов три священники, як три голуби сиві, правили парастас над дністровов кручев за упокій душі Максима і Петра, що їх тіла під Хрестаревов скалов спочивали "без труни і без ями". Народ знов стояв доокола, та нишком плакав. Стара Оманиха знов давала порядок як тогід, усе собі тиха, бліда, покірна. Тимофій з Никифором стояли під оламком Хрестаря, та молились Богу. Баба Гапа вешталась коло Оманихи, але вже в новім фесі, бо старому вражий індик таки не подарував, аж доки 'го в шматочки не розніс.

А я з Марусев? Убирались до святого шлюбу, що мали брати по полудню: Маруся з Тимофієм, а я з Никифором.